

PERSPEKTIVE SARADNJE IZMEĐU JUGOISTOČNE EVROPE I RUSIJE U OBEZBEĐIVANJU DUGOROČNE ENERGETSKE BEZBEDNOSTI KONTINENTA

*Dr Igor Tomberg**

2009. godina – godina krize – unela je kardinalne promene u već, kako je to izgledalo, formiranu predstavu o tržištu nafte i gasa koja se činila pozitivnom. Novogodišnji «gasni rat» između Rusije i Ukrajine potvrdio je negativnu tradiciju jer je, još jedanput, demonstrirao slabost današnje konstrukcije energetskog tržišta. Pobjednika nije bilo, ali su zato gubitke pretrpeli svi – i isporučilac, i tranziter, i potrošači. Zaključci i ocene konflikta, kao i njegove posledice, u osnovi su dijametralno suprotni, i to je izraženo u kasnijim postupcima i izjavama učesnika na tržištu. Stvara se tisak da na gasnom frontu Rusija vodi rat «protiv svih». Taj antagonizam ne predstavlja ništa novo, ali ako je ranije bilo moguće smatrati da je on «diskuzivno-pozicioni», danas nezadovoljstvo zbog stavova i postupaka Moskve poprima nekakav histerični karakter. Takav politički kontekst, kao i ceo niz događaja u poslednje vreme bezuslovno utiču na perspektive energetske bezbednosti Evrope, posebno u uslovima kada se realnost svetskih tržišta nafte i gasa naglo promenila.

Novi energetski poredak

Jedan od simptoma globalne krize u sferi energetike jeste činjenica da najveća iskušenja čekaju svetsku energetiku tek posle njenog kraja. I danas se u Rusiji ponovo razmatraju ustaljeni stavovi, čak i strategije, kako bi se mogle predvideti realije vremena posle krize i kako bi se obavile pripreme za nove paradigme svetskog energetskog tržišta.

Počev od sedamdesetih godina prošlog veka celokupna strategija energetskog tržišta bila je zasnovana na ideji stalnog porasta potrošnje. Međutim, sadašnja kriza demonstrirala je suprotnu tendenciju i to ne samo u narednim godinama, već i u daljoj perspektivi za mnoga tržišta. Tržišta su se suočila sa brzim i širokim smanjenjem tražnje goriva i energije, a pri tome, kako pokazuju analize, zaokret globalne tendencije bio je pripreman odavno, a kriza, pošto se vremenski poklopila, postala je snažan katalizator dubljih razloga za stvaranje novog stanja energetskog tržišta.

Treba priznati da politika razvijenih zemalja u oblasti štednje energenata i razvoja alternativnih izvora energije postepeno počinje da daje rezultate. Smanjenje udela proizvodnja koje zahtevaju veliki utrošak energije u strukturi privrede, stalno povećanje standarda energetske efikasnosti uz trajnu ekonomsku stagnaciju već dovodi do smanjenja čak apsolutnih obima tražnje. Važno je da se u zemljama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) novi standardi u vezi sa energetskim kapacitetima uvode na nivou normativa. A normativi i dalje važe čak i kada su cene energetskih resursa najniže, kada o konkurentnosti alternativnih izvora energije ne treba ni govoriti. Kao rezultat dobijamo smanjenje utroška energije u privredi, a u doglednoj perspektivi i smanjenje tempa rasta (ili čak apsolutnih) obima tražnje energenata u zemljama OECD. Na taj način čak delimično ispunjenje zadataka postavljenih u okviru energetskog plana Baraka Obame i evropskog programa «20-20-20», dovešće do stagnacije tražnje nafte i gasa u SAD i Evropi već u srednjeročnoj perspektivi.

Ako se tome doda koncepcija bezbednosti isporuka koja preovladava u razvijenim zemljama, težnja ka diverzifikaciji izvora uvoza, kao i podržavanje povećanja sopstvene eksploatacije, praktično će se neizbežno ispostaviti da su obimi uvoza nafte i gasa u razvijene zemlje znatno niži nego što se prognoziralo poslednjih godina.

* *Dr Igor Tomberg* je Stariji savetnik – istraživač pri Centru za istraživanje energetike, Instituta svetske ekonomije i međunarodnih odnosa Ruske akademije nauka i profesor na Moskovskom državnom institutu za međunarodne odnose (MGIMO)

U Gazpromu se oseća napetost

Početak ove godine smanjenje tražnje na glavnim tržištima osetio je u potpunosti ruski gasni monopolista Gazprom. Pokazatelji kompanije su minus 20,8 odsto u eksploataciji za četiri meseca i dvostruko smanjenje izvoza. Osnovni razlog za neuspeh je smanjenje tražnje kako unutar zemlje (za 3,7% u februaru), tako i mnogo ozbiljnije – daleko van njenih granica. I bez obzira na to što prognoze Gazproma pretpostavljaju smanjenje isporuka Evropi za svega 5% godišnje, podaci iz prvih meseci, kao ni statistika rasta tražnje gasa u Evropi, ne predstavljaju osnovu za takav optimizam.

Ako se uz to uzme u obzir prognozirani pad cena gasa sa prosečnog nivoa od oko 400 dolara za hiljadu kubnih metara prošle godine na 210 do 230 dolara sredinom ove godine, finansijske perspektive ruskog monopola na gas nisu vedre. Zvanično planirani obim smanjenja zarade Gazproma od izvoza u Evropu iznosi za sada oko dvadeset devet milijardi dolara.

Ali, pri tome paradoksalno je jačanje uzajamne zavisnosti Evrope i Rusije u isporukama gasa. Sredinom avgusta ove godine Međunarodna energetska agencija (MEA) objavila je sveže podatke o potrošnji gasa u EU za maj. Tražnja goriva se smanjuje, konstatuje MEA: ako je u prvom kvartalu pad u odnosu na nivo iz 2008. godine iznosio 5%, prema rezultatima za period januar-maj iznosi već minus 8,5 odsto (samo u maju tražnja je smanjena za 14% do 31,3 milijarde kubnih metara). U isto vreme pad tražnje pomogao je Gazpromu da obnovi udeo na evropskom tržištu: u I kvartalu on je iznosio svega 16% (dok je godinu dana ranije bio 23%), a u maju već 32%, kako se vidi iz podataka MEA.

U Gazpromu su uvereni u to da se ne događa ništa što je posebno dramatično – kompanija će povećati izvoz u drugom polugodištu: u Evropi će popunjavati rezerve gasa u rezervoarima i setiće se glavnog principa iz njihovih ugovora sa Gazpromom – «uzmi ili plaćaj». Ali, ipak će se, prema godišnjim rezultatima, izvoz smanjiti u poređenju sa 2008. godinom za 10,5 % do 142,3 milijarde kubnih metara za Evropu i Tursku, kako glase zvanične prognoze Gazproma.

Gazprom istiskuju iz Evrope

U poslednje vreme odvijaju se promene u geografskoj strukturi evropskog uvoza gasa koje nisu povoljne za ruske izvoznike gasa. U januaru su nedostaci u isporukama ruskog goriva kompenzovani povećanjem uvoza iz Norveške, Alžira i Libije. Obimi dodatnih isporuka konkurenata nisu bili naročito veliki: prekid ukrajinskog tranzita evropski uvoznici dočekali su sa rezervoarima napunjenim «do vrha». Ipak, sama ta činjenica prihvaćena je u Briselu sa oduševljenjem, kao rezultat politike diverzifikacije, a za Gazprom čak i privremeno smanjenje udela na tržištu teško da je u sadašnjim uslovima poželjno.

Jedan od vodećih eksperata ruske gasne privrede, zamenik portparola Državne dume i predsednik Ruskog gasnog društva, Valerij Jazev, smatra da se danas «odvija kontinuirani rad na istiskivanju Rusije i Gazproma iz Evrope». Ova izjava data je na konferenciji za štampu 21. aprila ove godine.

Zvaničnici Evropske unije zaista iskazuju bojazan od politizovanog ruskog monopoliste, ali očigledni su i objektivni procesi kriznog perioda koji potkrepljuju težnju Evropljana da diverzifikuju izvore snabdevanja zbog veće energetske bezbednosti u izjavama Brisela.

Uopšte, tema energetske bezbednosti, prema tome koliko se često pominje i koliko intenzivno se o njoj diskutuje u Evropi, može, verovatno, da konkuriše temi globalne finansijske krize i njenih posledica. Kada se uzme u obzir ukupna situacija u ekonomiji – smanjenje tražnje goriva i pad njegove cene, tako velika pažnja izaziva nedoumice. Sasvim

je očigledno da Brisel rešava dvostruki zadatak: da odvuče pažnju sa realnih problema u vezi sa krizom i ne uvek uspešnih pokušaja da se ona prevaziđe, a da pri tome postavi temelje za budućnost, kada tražnja i cene energenata počnu da se povećavaju i pozicije isporučilaca (uključujući i Rusiju) budu objektivno jače.

Politički projekti gasovoda na jugu Evrope

Rastuće protivurečnosti između Rusije i zemalja potrošača njenog goriva primetne su ne samo u sferi političke ili pravne «nadgradnje», već i u konkretnim projektima organizacije snabdevanja gasom. Pitanja u vezi sa polaganjem gasovoda, uslovima tranzita goriva po svom značaju već su praktično prevazišla ranije uobičajene probleme u vezi sa smanjenjem naoružanja ili postavljanjem raketa. Nova geopolitička „igra cevovoda“ privlači sve više učesnika, nudi sve više projekata i, koliko god da je paradoksalno, često stavlja u drugi plan i devalvira jedinstveni objektivni cilj – energetska obezbeđenje ekonomskog razvoja.

Ovakav zaključak je očigledan ako se analizira ponašanje učesnika. Evropljani u svom već skoro manijakalnom insistiranju na diverzifikaciji izvora isporuka pokušavaju da nametnu Gazpromu svoja pravila igre, a ta pravila su za Gazprom očigledno neinteresantna i diskriminaciona. Očigledni su pokušaji da se istisne ruski isporučilac koji obezbeđuje jednu četvrtinu uvoza. I gde je tu energetska bezbednost?

Projekat gasovoda Nabuko obično se predstavlja kao ozbiljna pretnja ruskom izvozu gasa. Pretpostavlja se da će njime u Evropu preko Male Azije poteći iranski i turkmenski gas. Evropska unija ima nameru da na taj način smanji energetska zavisnost od Rusije. Prema mišljenju nezavisnih eksperata, Južni tok i Nabuko nisu samo konkurenti, već se međusobno isključuju zato što će potrebe za gasom u zemljama Evropske unije u perspektivi, kako je već bilo navedeno, biti znatno manje od obima isporuka koje su u ponudi.

Zvanični stav ruskih vlasti je da dva projekta gasovoda na jugu Evrope nisu konkurenti. "Što više mogućnosti bude za isporuku gasa potrošačima, to bolje" – izjavio je potpredsednik Vlade Igor Sečin, koji je nadležan za kompleks energetike i goriva. To mišljenje poklapa se sa stavom evropskih zemalja koje su spremne da podrže oba projekta. U isto vreme trka koja se u poslednje vreme zaoštrila – koji će od projekata biti pušten brže – ne samo da ne odgovara tako uzdržanom stavu, već i šteti normalnom procesu priprema tačnih ekonomskih proračuna efikasnosti i konkurentnosti.

Razgovori o tome kako su ti projekti jedan drugome konkurencija i da je zato neophodno po svaku cenu preteći Južni tok apsolutno su neumesni zato što se za Gazprom u vezi sa aktiviranjem gasovoda Nabuko ne događa ništa strašno. Druga stvar je da je za Gazprom taktički važno da nastavi sa pritiskom na ključne zemlje u vezi sa realizacijom Južnog toka. U tom slučaju on može da stekne odmah nekoliko prednosti – sa jedne strane da ubrza samu izgradnju, a sa druge, koliko god to bilo paradoksalno, da se izbori za učestvovanje u projektu Nabuko pod uslovima koji su za sam Gazprom povoljni. Pošto dobije pristup do Nabuka, Gazprom će samo pojačati svoje prisustvo u istom Kaspijskom regionu Centralne Azije, i na evropskom tržištu (o čemu će kasnije biti reči).

Pretpostavlja se da će gasovod Južni tok proći po dnu Crnog mora iz Novorosijska do bugarske luke Varna. Dalje će dve njegove grane proći preko Balkanskog poluostrva u Italiju i Austriju mada njihove tačne trase za sada nisu utvrđene. Prema planovima, projekat treba da počne sa radom 2013. godine. Propusna moć gasovoda treba da iznosi šezdeset tri milijarde kubnih metara gasa godišnje. Ukupni obim investicije u projekat procenjuje se na dvadeset pet milijardi evra.

Memorandum o uzajamnom razumevanju u vezi sa realizacijom projekta između italijanske kompanije ENI i Gazproma potpisan je 23. juna 2007. godine u Rimu. Zatim se 8. januara 2008. godine projektu Južni tok priključila Bugarska, 21. januara Vlada Srbije i

Gazprom potpisali su paket sporazuma koji sadrži učešće Srbije u projektu. Rusija i Mađarska potpisale su sporazum o saradnji pri realizaciji projekta 28. februara. Najzad, 29. aprila projektu se priključila Grčka. Danas se u fazi usaglašavanja nalazi nacrt odgovarajućeg sporazuma sa Slovenijom, a u planu je potpisivanje međuvladinog sporazuma sa Austrijom.

Može da se dogodi da se projektu priključe druge zemlje, ali njihovo učešće ticaće se samo mreže gasovoda na kopnu. Onaj deo koji će proći po dnu Crnog mora pripadaće Gazpromu i italijanskom ENI u jednakim udelima – 50 odsto prema 50 odsto.

Projekat Nabuko pretpostavlja transport prirodnog gasa u evropske zemlje, tako što će obići Rusiju – preko Azerbejdžana, Gruzije, Turske, Bugarske, Mađarske, Rumunije i Austrije. Pri tome on treba da bude nastavak već postojećeg gasovoda Baku – Tbilisi – Erzurum. Početak izgradnje novog gasovoda planira se u 2010. godini, a početak isporuka gasa tim gasovodom planira se od 2014. godine. Njegov kapacitet je trideset jedna milijarda kubnih metara, a vrednost izgradnje je osam milijardi evra.

Dva događaja iz jula i avgusta 2009. godine još su više zaoštrila političku borbu oko konkurentskih projekata snabdevanja juga Evrope – evropskog Nabuka i rusko-italijanskog Južnog toka.

U Ankari je 13. jula potpisan međuvladin sporazum u vezi sa projektom Nabuko. Potpisali su ga premijeri Turske, Austrije i Mađarske i ministri energetike Bugarske i Rumunije.

Indikativno je da su u ceremoniji potpisivanja sporazuma uzeli učešće samo predstavnici zemalja koje će biti tranzitne, ali ne i isporučio. Uzbekistan, Kazahstan, Turkmenija, tim pre Iran, nisu preuzeli nikakve formalne obaveze u vezi sa punjenjem gasovoda Nabuko. Osim toga, krajem juna Gazprom je sa Državnom naftnom kompanijom Azerbejdžana potpisao sporazum o kupovini azerbejdžanskog gasa u perspektivi. Posle toga Baku objektivno ne može da se smatra ozbiljnim učesnikom projekta. Upravo gas sa azerbejdžanskog nalazišta Šah-Deniz trebalo je da postane izvor punjenja prve faze gasovoda Nabuko (deset milijardi kubnih metara).

U poslednje vreme govori se o Turkmenistanu kao glavnom potencijalnom isporučiocu. Turkmenistan je sumnjivo iskoristio eksploziju koja se svojevremeno dogodila na gasovodu i sada već govori o ponovnom razmatranju svoje politike u vezi sa gasom. Predsednik Gurbanguli Berdimuhamedov podržao je projekat Evropske unije – gasovod Nabuko – koji će omogućiti stvaranje novih trasa za isporuku gasa. «Pitanje suverenog prava izbora trase isporuka energenata direktno je povezano sa formiranjem njihovih cena», izjavio je Berdimuhamedov. To u prevodu znači da je Ašhabad spreman da gas proda onome ko više plati. Iako Gazprom ne želi da kupuje gas po ceni koja odgovara turkmenistanskoj strani, Ašhabad je rešen da razmotri sheme i uslove isporuka svojih energenata na Zapad, uključujući Gazprom. Mogući pravci isporuka su Evropa preko gasovoda Nabuko, Kina i Iran.

Teško da će Moskva dozvoliti Ašhabadu da učestvuje u puštanju gasovoda Nabuko u rad, a Turkmenistan za sada nema kud sa svojim gasom. Malo povećanje isporuka Iranu neće rešiti problem, a ono je ograničeno diskusijama povodom cene, iako su se avgusta ove godine strane dogovorile o izgradnji dodatnih kapaciteta gasovoda i povećanju obima kupovine turkmenistanskog gasa od strane Irana sa osam milijardi na dvadeset milijardi kubnih metara godišnje. Brzo puštanje u rad gasovoda prema Kini teško da je moguće zbog finansijskih i resursnih normi, kao i zbog nepostojanja formule cene. Ovakva situacija trajaće minimum dve-tri godine. Formalno, planira se da cev proradi sledeće godine, ali za protok značajnih obima ona neće biti spremna pre 2012, 2013. godine.

U realnosti, pretnje Turkmenistana da će promeniti svoju politiku u vezi sa gasom ili da će pokušati da „odigra na evropsku kartu“ Kremlj naročito ne uzbuđuju. Kao prvo, zbog toga što ideja da se Nabuko obezbedi resursom za račun turkmenistanskog gasa u principu ne može da se realizuje u sledećih deset godina. Za početak izgradnje gasovoda prvo treba da

se odredi pravni status Kaspijskog mora i njegovog dna – a to već mnogo godina ne uspevaju da urade države koje imaju izlaz na Kaspijsko more (Rusija, Iran, Azerbejdžan, Kazahstan i Turkmenistan). Pokušaj da se gasovod postavi po dnu Kaspijskog mora ignorišući interese ostalih zemalja u potpunosti može da izazove naglu reakciju – posebno Irana, koji ne isključuje upotrebu sile na slične pokušaje. Moskva, takođe, zbog jačanja svog uticaja na Kaspijskom moru, ne isključuje čak ni mogućnost upotrebe sile. Kako se navodi u Strategiji nacionalne bezbednosti Ruske Federacije do 2020. godine borba za resurse na Kaspijskom moru u potpunosti može da izazove „poremećaje odnosa snaga koji postoji u blizini granica Ruske Federacije“. U toj situaciji, kako je rečeno u strategiji, Rusija mora da ojača svoje vojno prisustvo u regionu. Rusija i Iran zbog toga mogu jednostavno da blokiraju proces određivanja pravnog statusa Kaspijskog mora. U poslednje vreme poklapanje interesa Moskve i Teherana dobija i praktičnu potporu: početkom avgusta oni su prvi put na Kaspijskom moru održali zajedničku vojnu vežbu uz učešće oko 30 brodova.

Dalje, u Turkmenistanu ne postoji infrastruktura za transport energenata sa zapadnih nalazišta do obala Kaspijskog mora. Pokušaji turkmenistanskog rukovodstva da je izgradi za ruski novac nisu urodili plodom. I najzad, evropsko poslovno društvo nije spremno za velika ulaganja u Turkmenistanu zato što ne veruje u bajkovite rezerve gasa u toj zemlji.

Drugi važan događaj koji je imao uticaj na raspored snaga u gasnoj konfrontaciji kod južnih granica Evrope bila je poseta predsednika Vlade Rusije, Vladimira Putina i novi sporazumi sa Turskom u sferi energetike. Prema tim sporazumima Gazprom dobija dozvolu za vršenje seizmičkih i ekoloških istraživanja u isključivoj ekonomskoj zoni Turske, a takođe i preliminarnu saglasnost za izgradnju gasovoda Južni tok. Podrška Turske omogućava da se značajno ojačaju pozicije Južnog toka. U isto vreme, izgradnja cevovoda kroz turske vode omogućava da se odabere trasa između Rumunije i Bugarske, koja se u poslednje vreme nije naročito pozitivno izjašnjavala o ruskim projektima.

U isto vreme, ni sudbina projekta Južni tok, kome su ruski predstavnici privrženi, i to podvlače svuda gde je to moguće, za sada nije sasvim očigledna.

Prema preliminarnim proračunima, vrednost izgradnje gasovoda Nabuko iznosiće osam milijardi evra, a Južnog toka je, ako se računa varijanta kapaciteta od šezdeset tri milijarde kubnih metara, dvadeset pet milijardi evra.. Uz to, posle posete Vladimira Putina Ankari, Turska je počela da se pogađa oko celog niza ustupaka u svoju korist, koji će, u slučaju da ih Rusija prihvati, dovesti do poskupljenja Južnog toka.

U uslovima kada padaju i cene i tražnja, zarada kompanije od izvoza u 2009. godini prema prognozama Ministarstva finansija, Ministarstva ekonomije i samog Gazproma može da se smanji u poređenju sa 2008. godinom za najmanje dvadeset devet milijardi američkih dolara. Pri tome, čisti dug koncerna, prema procenama, sada je veći od četrdeset sedam milijardi dolara. Osim toga, gasovodni program koncerna ne odgovara smanjenju tražnje gasa, kao ni smanjenju njegove eksploatacije u Rusiji. Ukupni izvoz ruskog gasa u zemlje koje su daleko od njenih granica iznosio je 2008. godine 158,4 milijarde kubnih metara, pri čemu je neiskorišćeni kapacitet u cevima premašio trideset sedam milijardi kubnih metara, ili 19% nominalne propusne moći. Podsetićemo da su u prvom kvartalu 2009. godine isporuke Evropi smanjene za 50%, a zvanično planirani obim smanjenja evropske zarade iznosi oko dvadeset devet milijardi dolara. To znači da najbliže perspektive infrastrukturnih ambicija monopoliste nisu blistave.

Slabljenje političke podrške Južnog toka u Evropskoj uniji zajedno sa finansijskim teškoćama Gazproma može ozbiljno da zakoči realizaciju ovog projekta. Zato nije slučajno što je na samitu o gasu u Sofiji ministar energetike Ruske Federacije Sergej Šmatko u svom govoru pomerio puštanje projekta u rad za 2015. godinu.

U međuvremenu Gazprom je obnovio razmatranje projekta «Plavi tok 2» –proširenje kapaciteta postojećeg cevovoda sa ciljem realizacije na tržištima Izraela, Libana i celog tog regiona. Ne sme se isključiti mogućnost da se radi o nastojanju da se razmotre i druge

varijante stabilnog snabdevanja gasom Južne Evrope. Ipak, realnost svetske ekonomske krize može da unese korekcije i u, reklo bi se, najčvršće političke projekte koji su i najosmišljeniji.

Ni ideja priključenja Ruske Federacije tom istom gasovodu Nabuko ne predstavlja izuzetak. Tim pre što su se pozivi Gazpromu da uzme učešće u tom projektu kao isporučilac više puta ponavljali. Premijer Turske, Redžep Tajip Erdogan, u svom govoru na ceremoniji potpisivanja sporazuma u Ankari izrazio je nadu da će Rusija, kao i Iran, učestvovati u realizaciji gasovoda Nabuko: «Mi se zalažemo za to da se Iran priključi projektu kada se steknu uslovi, a takođe se nadamo i učešću Rusije u njemu. Čak je i gore pomenuti Ričard Morningstar izrekao slatkorečivo priznanje: „Mi želimo da Rusija učestvuje u projektu kao partner, i možemo da joj damo ponudu o isporuci gasa u okviru gasovoda Nabuko“.

Jedan od mogućih scenarija razvoja događaja je spajanje svih hipotetičkih južnih gasovoda u jedinstveni projekat pod uslovnim nazivom «Južni koridor». I bez obzira na to što sve strane sada očigledno insistiraju na zaštiti sopstvenih predloga, nema smisla potpuno isključiti i takvu varijantu.

Teoretska perspektiva da se Nabuko može puniti ruskim gasom uvek je sadržala mogućnosti fine političke igre, interesantnih poteza i promena, a moguće je, i materijalnu dobit. Analizirajući perspektive širenja gasovoda Plavi tok nevoljno privlači pažnju njegovo presecanje sa trasom gasovoda Nabuko kod Ankare. Mogućnost manevrisanja obimima povećava se i zarad nastavka Plavog toka ka jugu, prema Siriji i Izraelu, na primer. Presecanja sa evropskim gasovodom mogla bi da budu odlučujući argument u konkurenciji Gazproma za izvoz azerbejdžanskog gasa. Moglo bi se računati na podršku Evropljana i u složenim pregovorima sa Turskom u vezi sa uslovima tranzita (a ne preprodaje) ruskog gasa.

U toj varijanti postoji i potencijalna mogućnost „otsecanja“ Irana od evropskog tržišta radi zamene iranskog gasa za ruski (ili za gas iz srednje Azije). Važan geopolitički zadatak Gazproma uvek je bio da usmeri gorivo potencijalnog konkurenta na Istok. Moskva nije slučajno uvek pružala podršku ne samo projektu „Mir“ gasovodu Iran – Pakistan – Indija, već je spremna da učestvuje u tako egzotičnom početku kao što je transavganistanski gasovod, koji će u perspektivi turkmenistanski gas odvesti u pravcu istoka.

Poseta Vladimira Putina Ankari demonstrirala je pojavu određene fleksibilnosti u politici Moskve. Kao dodatni bonus za dozvolu izgradnje Južnog toka Turska je od Rusije dobila principijelnu saglasnost da razmotri mogućnost uticaja na realizaciju projekta naftovoda Samsun–Džejhan. Turska je više puta pozivala Rusiju da učestvuje u tom projektu, koji treba da spoji crnomorsku luku Samsun i sredozemnu luku Džejhan i da omogući transport nafte trasom koja obilazi Bosfor i Dardanele na Crnom moru. Operatori projekta su turski holding Calik Energy i italijanska kompanija Eni. Pri tome odluka Rusije o mogućem učešću u ovom projektu nimalo neće smanjiti interesovanje ruskih kompanija za realizaciju projekta „Burgas-Aleksandropolis“ za isporuku ruske nafte u Evropu. Na taj način Rusija, isto kao i Turska, može da postane učesnik u dva faktički konkurentna projekta – moguća korist pobedila je političke preference.

Uz pitanje «pouzdanosti isporuka»

Evropska unija iznosi svoju ideju o diverzifikaciji isporuka skoro isključivo kao sredstvo za povećanje energetske bezbednosti, pošto Rusija, navodno, nije pouzdani isporučilac i prevelika zavisnost Evrope od Moskve ugrožava tu bezbednost. U «prizemnijoj» varijanti tu misao često prate sumnje evropskih analitičara u sposobnost Rusije da obezbedi gorivo za rastuće potrebe privrede Evropske unije.

Istina, tokom poslednje godine ova misao očigledno se ne iznosi više tako glasno. Pre svega, primećuje se smanjenje utroška energenata u Evropi zbog krize, i to smanjenje, kao

što je već rečeno, uticalo je na izvozne isporuke Gazproma. To je koštalo kompaniju ne samo smanjenja eksploatacije za skoro 20 procenata, već i smanjenja prodaje u Centralnoj Aziji i kod ruskih «nezavisnih» proizvođača gasa.

Ali postoje i dalje perspektive koje takođe za ruske isporučioce gasa ne obećavaju povećanje tražnje u Evropi. Prognoze potrošnje gasa u toj zoni stalno se smanjuju. U poslednjoj deceniji procene tražnje za 2020. bile su smanjene za sto osamdeset milijardi kubnih metara, i za sto trideset pet milijardi kubnih metara smanjili su se prognozirani obimi uvoza. Osnovni razlog je nova energetska politika zemalja Evropske unije, usmerena ka manjem utrošku energije u privredi i ka razvoju alternativnih izvora energije. I mada mnogi u Evropi evropske planove u tim oblastima ocenjuju kao ne sasvim realne, maglovitost perspektiva postaje već realna, a ne mitska pretnja za energetske bezbednost. Ako se uzme u obzir dužina investicionog ciklusa u energetici i potreba da se blagovremeno izgradi transportna infrastruktura, odluke je neophodno donositi danas, u uslovima ozbiljnih budžetskih ograničenja i krajnje visoke nedefinisanosti spoljnih uslova.

Nedefinisanost u procenama tražnje i odsustvo želje da se razmotre pitanja obezbeđenja „bezbednosti isporučioaca“ u Moskvi izazivaju nezadovoljstvo, i to nije slučajno. „Nova energetska strategija EU“, koja je objavljena novembra 2008. godine i koja pretpostavlja smanjenje specifične tražnje energetskih resursa za 20 % i odgovarajući pad izvoza gasa, u Moskvi je naišla na veoma jasnu reakciju: „Evropa mora da odluči da li joj je potreban gas koji se kroz cevovod isporučuje u obimima koji su ponuđeni, ili joj on nije potreban. Ako joj nije potreban, mi nećemo graditi cevovod, već fabrike za prevođenje gasa u tečno stanje i slaćemo ga na svetska tržišta“ – izjavio je Vladimir Putin posle pregovora sa premijerom Finske M. Vanhanenom i time je započeo još jednu u nizu diskusija o izboru modela razvoja izvoza gasa.

Zbog toga je u savremenim uslovima realno postaviti pitanje ne o tome da li će Rusija uspeti da popuni postojeće gasovode i one koji se planiraju, već o tome da li Evropa po obimu predstavlja dovoljno i pouzdano tržište za ruski gas i kolike su garancije za ogromne gubitke koji se od Rusije zahtevaju za obezbeđenje snabdevanja EU gasom?

Zaključak

Stabilnost tranzita ruskog gasa kroz teritoriju Ukrajine nastavlja da izaziva sumnje kod evropskih potrošača, pa čak i kod isporučioaca – Gazproma. U zoni najvećeg rizika, kao i prošle zime, nalaze se zemlje Jugoistočne Evrope, koje praktično nemaju izvore isporuke gasa koji predstavljaju alternativu tranzitnom toku kroz ukrajinsku teritoriju. Faktički, svi naponi Moskve da organizuje trase za isporuku goriva u pravcu juga Evrope, koje su alternativne ukrajinskim, usmereni su ka maksimalnom isključenju tranzitnih rizika i garantovanom obezbeđenju energetske bezbednosti potrošača. Prevelika, često do nivoa histerije, politizacija tih uglavnom tehničkih i finansijskih problema izaziva nervozu i nerazumevanje u Rusiji i ima negativan uticaj na stabilnost tržišta i cena.

U današnje vreme zbog pada proizvodnje usled krize mi imamo „tržište prodavca“, a posledica toga su pokušaji pritiska na Rusiju koja je prodavac nafte i naftnih derivata. Ali, ta situacija je privremena: neizbežni izlaz iz krize i zatim neminovno povećanje tražnje i cena promeniće situaciju do njene suprotnosti. Evropa nije jedino tržište i potpuno je moguće da kriza otvara mogućnost i čak diktira potrebu da se prekine monopsonija u izvozu nafte i gasa kako za račun osvajanja novih tržišta, tako i za račun razvoja grane proizvodnje LNG. U čitavom nizu slučajeva iza nadobudnih izjava potencijalnih budućih isporučilaca – Turkmenistana, Azerbejdžana, Irana i drugih, kao i njihovih apologeta iz grupe evropskih potrošača ne stoje ni realne rezerve, niti mogućnosti njihove eksploatacije i transporta u bliskoj budućnosti.